

Sklanjatev zaimkov *moj, tvoj, svoj* v slovenskem pisnem jeziku od Brižinskih spomenikov do Trubarja

(prispevek k zgodovinskemu narečjeslovju slovenskega jezika)

Matej Šekli

*IZVLEČEK: V članku je obravnavana sklanjatev zaimkov *moj, tvoj, svoj* v slovenskem pisnem jeziku od Brižinskih spomenikov (972–1039) do Trubarjevega Katekizma (1550). Rekonstruirani so posamezni stadiji v spreminjanju sklanjatvenega vzorca v osrednjeslovenskih narečjih (gorenjska in dolenjska narečna baza) od alpske slovanščine do sredine 16. stoletja. S tem je natančneje osvetljena narečna cepitev osrednjeslovenskega jezikovnega prostora na ravni oblikovja.*

*ABSTRACT: This article discusses the declension of the pronouns *moj* 'my', *tvoj* 'your (sg.)', and *svoj* 'one's own' in written Slovenian from the Freising Manuscripts (972–1039) to Trubar's Catechism (1550). The individual stages in the history of the declension paradigm in central Slovenian dialects (the Upper Carniolan and Lower Carniolan dialect bases) are reconstructed, from the Alpine-Slavic period to the mid-16th century. This allows precise definition of the dialect fragmentation of central Slovenian linguistic territory with regard to morphology.*

0 Uvod¹

V članku je obravnavana sklanjatev svojilnega zaimka za prvo in drugo osebo ednine ter povratnega svojilnega zaimka v slovenskem pisnem jeziku od prvih rokopisnih besedil do prve tiskane knjige. Tako so analizirani sklanjatveni vzorci zaimkov *moj, tvoj, svoj* v jeziku Brižinskih spomenikov (972–1039), v jeziku najpomembnejših osrednjeslovenskih poznosrednjeveških rokopisnih spomenikov – to sta Celovski ali Rateški rokopis (1362–90) in Stiški rokopis II (ok. 1440) – ter v jeziku Trubarjevega Katekizma (1550). Sklanjatveni vzorec posameznega jezikovnega spomenika je obravnavan tako sinhrono kot diahrono. Opisnojezikoslovni vidik podaja za vsako posamezno besedilo nabor zaimenskih osnov in končnic, njihovo razvrstitev ter medsebojno razmerje in vlogo v opisanem sestavu. Zgodovinskojezikoslovni pogled rekonstruira posamezne stadije v spreminjanju obravnava-

¹ Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola, ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (www.zrc.sazu.si) razvil Peter Weiss.

nega zaimenskega sklanjatvenega vzorca v osrednjeslovenskih narečjih (gorenjska in dolenjska narečna baza) od alpske slovanščine do sredine 16. stoletja upoštevaje (tako glasovne spremembe posameznih oblik in končnic kot tudi) predvsem nalikovne procese znotraj in zunaj sklanjatvenega vzorca ter na ta način osvetljuje narečno cepitev slovenskega jezika v oblikovnem sestavu.

0.1 Rekonstrukcija praslovanskega sklanjatvenega vzorca

Praslovanski sklanjatveni vzorec svojilnega zaimka za prvo in drugo osebo ednine ter povratnega svojilnega zaimek je mogoče rekonstruirati na osnovi starocerkvenoslovanskega gradiva² in upoštevanja odrazov posameznih oblik v slovanskih jezikih.³ Obravnavani zaimki so imeli vsi enozložne osnove (stcsl. *мои, твои, свои* < psl. **moj̑-b, *tvoj̑-b, *svoj̑-b* ‘moj’, ‘tvoj’, ‘svoj’), pregibali pa so se po mehki zaimenski sklanjatvi (preglašene končnice se začenjajo na **-e-/*-i-* za razliko od nepreglašenihi končnic trde zaimenske sklanjatve, ki se začenjajo na **-o-/*-ě₂-*).⁴

Rekonstrukcija praslovanskega sklanjatvenega vzorca zaimkov moj, tvoj, svoj na osnovi starocerkvenoslovanskega gradiva

		stcsl.			psl.*		
		m	s	ž	m	s	ž
Ed	IZ	мои	моѡ	моѡа	*moj̑	*moje	*moja
	R	моѡго		моѡѡа	*mojeg̑o		*mojȇe/ě₃
	D	моѡмоѡ		моѡи	*mojem̑u		*mojȇi
	T	мои	моѡ	моѡѡ	*moj̑	*moje	*mojȇ
	M	моѡм̑ѡ		моѡи	*mojem̑e		*mojȇe
Mn	O	мои̑м̑ѡ		моѡѡѡ	*moj̑im̑e		*mojȇȇ
	IZ	мои	моѡа	моѡѡа	*moj̑i	*moja	*mojȇe/ě₃
	R	мои̑х̑ѡ			*moj̑ix̑e		
	D	мои̑м̑ѡѡ			*moj̑im̑e		
	T	моѡѡ	моѡа	моѡѡѡ	*mojȇe/ě₃	*moja	*mojȇe/ě₃
Dv	M	мои̑х̑ѡ			*moj̑ix̑e		
	O	мои̑и̑и̑			*moj̑imi		
	ITZ	моѡа	мои	мои	*moja	*moj̑i	*moj̑i
	RM	моѡѡѡ			*mojȇeju		
DO	мои̑и̑и̑а			*moj̑ima			

* Zaradi medsebojne primerljivosti »rekonstruirano« (praslovansko, alpskoslovansko oz. izhodiščno slovensko, v poznosrednjeveških rokopisnih spomenikih pojavljajoče se slo-

² Pri obravnavi starocerkvenoslovanskega gradiva je potrebno upoštevati, da se s črkovnim znakom <и> zapisuje tako odraz praslovanskega samoglasnika **i* kot tudi glasovni zaporedji **ȋb* in **b̑i* (Babič 2003, 41).

³ Praslovansko končnico Red ž *a*-jevske ter (trde in mehke) zaimenske sklanjatve je na osnovi južnoslovanskega gradiva mogoče rekonstruirati kot **ȇ*, na osnovi severnoslovanskega gradiva pa kot **ě* (Nahtigal 1952, 50), tj. t. i. **ě₃*.

⁴ Nahtigal 1952, 62–63, 65–67; Babič 2003, 119–121.

vensko) jezikovno gradivo navajam v poenoteni fonološki transkripciji. Narečno slovensko gradivo je podano v novi (slovenski) nacionalni fonetični transkripciji, ki je vsaj od izida prve izdaje zbirke narečnih besedil *Slovenska narečja* Tineta Logarja leta 1975 velja za standardno v slovenskem narečjeslovju (podrobneje o transkripciji Kenda-Jež v Logar 1998, VIII–XV).

1 Brižinski spomeniki (972–1039)

Jezik Brižinskih spomenikov je mogoče opredeliti kot alpsko slovanščino, tj. slovanski jezik 9. in 10. stoletja v vzhodnih Alpah in jugovzhodno od njih, ki je vmesna jezikovna stopnja med praslovanščino in poznejšo slovenščino.⁵ Besedila so nastala v karolinški dobi ok. leta 800 kot rezultat dejanskega uresničevanja določb v okviru cerkvene zakonodaje Karla I. Velikega (768–814) (*Admonitio generalis* iz leta 789, aachenski kapitulariji iz leta 801), ohranjeni prepisi besedil pa izvirajo iz otonske dobe ok. leta 1000. Posledično jezik Brižinskih spomenikov izkazuje dve časovni plasti:⁶ prevladujočo starejšo, »alpskoslovansko« (9.–10. stoletje), in že nastajajočo mlajšo, »izhodiščno splošnoslovensko« (11.–12. stoletje), za katero lahko rečemo, da je skupno izhodišče vsem slovenskih krajevnim govorom.⁷ To časovno dvojnost je mogoče opaziti tudi v sklanjatvi zaimkov *moj, tvoj, svoj*.

1.1 Gradivo:⁸ V jeziku Brižinskih spomenikov so izpričane naslednje oblike svo-

⁵ Ramovš kot alpsko slovanščino pojmuje jezik od časa naselitve Slovanov v vzhodne Alpe do zapisa Brižinskih spomenikov (6.–10. st.) (Ramovš 1936, 22–67). Glede na to, da je ok. leta 800 prišlo do pomembnih praslovenskih glasovnih sprememb (nastanek praslovenskih nosnih samoglasnikov **e*/**o*, metateza likvid, nastanek praslovenskih polglasnikov **b*/**ɸ*, nastanek psl. **o* in **y*), od 9. stoletja dalje pa do pomembnih popraslovenskih glasovnih sprememb (onemitev praslovenskih polglasnikov v šibkem položaju, kontrakcija/srčičev; psl. **i*/**y* > **i*, psl. **tl*/**dl* > **l*, psl. **d* > **i*, psl. **VzV* > **VrV*), se zdi jezik tega obdobja (6.–10. st.) smotno razdeliti na praslovanščino (±550–±800) in alpsko slovanščino (±800–±1000).

⁶ Dvojnice v jeziku Brižinskih spomenikov so naslednje: 1. glasovne dvojnice: 1) psl. **y* > BS *y* (5-krat) ~ *i* (53-krat); 2) psl. **dl* > BS *dl* (3-krat) ~ *l* (1-krat); 3) psl. **VzV* > BS *ž* (običajno) ~ *r* (2-krat); 4) psl. **tʉ* > BS **tʉ* (5-krat) ~ *t* (1-krat); 2. oblikovne dvojnice: 1) Rmn samostalnikov moške *o*-jevske sklanjatve: psl. **ɸ*/**ɸ* > BS -*o* ~ -*ou*; 2) Tmn samostalnikov trde moške *o*-jevske sklanjatve: psl. **y* > BS -*i* ~ -*e*; 3) Red m/s zaimenske sklanjatve: psl. **go* > BS -*go* ~ -*ga*; 4) 3. oseba ednine sedanjika glagola *biti*: psl. **iestb* > BS *iest* ~ *ie* (Ramovš–Kos 1937, 11).

⁷ Logar 1981.

⁸ Jezikovno gradivo (tako rekonstruirano praslovensko kot fonološko interpretirano nedosledno zapisano slovensko srednjeveško gradivo), je zaradi medsebojne primerljivosti podano v enotni fonološki transkripciji. Od tega načela zaradi nadaljnega različnega spreminjanja v slovenskih krajevnih govorih odstopa samo zapisovanje fonemskih različic fonema /l/, tj. [l] in [ʎ]. Pri podajanju gradiva jezika Brižinskih spomenikov sta bili upoštevani dosedanja Ramovševa fonološka in Logarjeva fonetična transkripcija (Ramovš v Ramovš–Kos 1937, 18–27; Logar v Brižinski spomeniki 2004, 70–81).

Gradivo jezika Brižinskih spomenikov je označeno takole: I *Glagolite po naz redka slouez̄a* = *Glagolite po nas rēdka slouēsa*; II *Ecc̄e bi det̄d naf ne zegrefil* = *Ete bi dēd*

jilnega zaimka za prvo in drugo osebo ednine ter povratnega svojilnega zaimka: **1. zaimek 'moj':** Red m *mega* (I 18, 33) = **mĕga*; Ded m *memu* (I 19–20) = **mĕmu*; Ted m *moi* (I 3, 31, III 65) = **moĭ*; Ted s *me* (I 29, 30) = **mĕ*; *moie* (III 63, 64, 65) = **moĭe*; Ted ž *mo* (I 30, 30, 31) = **mŏ*; *moiv* (I 11), *moiu* (III 66) = **moĭŏ*; Rmn m *moih* (I 7, 10, 11, III 21, 47) = **moĭix*; Tmn m *moie* (III 26) = **moĭe*; Tmn s *moia* (I 30, III 61, 62) = **moĭa*; **2. zaimek 'tvoj':** Ied ž *tua* (I 26) = **tĕa*; Ted ž *tuo* (I, 32) = **tĕŏ*; *tuoiu* (III 51) = **tĕoĭŏ*; Omn s *tvoimi* (I 32–33) = **tĕoĭimi*; Odv ž *tu<o>ima* (III 55) = **tĕoĭima*; **3. zaimek 'svoj':** Ted s *fuoge* (II 63) = **sĕoĭe*; Med s *zuem* (III 59) = **sĕŏm*; Oed m *zuoim* (II 78) = **sĕoĭim*; Tmn m *zuoge* (II 51) = **sĕoĭe*; Omn s *zuoimi* (II 77) = **sĕoĭimi*.

		m	s	ž
Ed	IZ	–	<i>suoĭe</i>	<i>tĕa</i>
	R	<i>mĕga</i>		–
	D	<i>mĕmu</i>		–
	T	<i>moĭ</i>	<i>mĕ ~ moĭe</i>	<i>mŏ, tĕŏ ~ moĭŏ</i>
	M	<i>sĕŏm</i>		–
Mn	O	<i>sĕoĭim</i>		–
	IZ	–	–	–
	R	<i>moĭix</i>		
	D	–		
	T	<i>sĕoĭe</i>	<i>moĭa</i>	–
Dv	M	–		
	O	<i>tĕoĭimi, sĕoĭimi</i>		
	ITZ	–	–	–
	RM	–		
	DO	<i>tĕoĭima</i>		

Sklanjateni vzorec zaimkov *moj*, *tvoj*, *svoj* v jeziku Brižinskih spomenikov

1.2 Sinhrono: Svojilni zaimki za prvo in drugo osebo ednine ter povratni svojilni zaimek v jeziku Brižinskih spomenikov izkazujejo po tri osnove, in sicer so to: **1. osnova tipa Cĕ-** (*mĕ-*, *tĕĕ-*, *sĕĕ-*), ki se pojavlja kot nedvojnična (Red m *mĕ-ga*, Ded m *mĕ-mu*, Med s *sĕĕ-m*); **2. osnova tipa Cŏ-** (*m-*, *tĕ-*, *sĕ-*), ki se pojavlja kot dvojnična ob osnovi tipa *Coĭ-* (Ted ž *m-ŏ*, *tĕ-ŏ* ~ *moĭ-ŏ*; ITed s *m-ĕ* ~ *moĭ-e*, *sĕoĭ-e*; Ied ž *tĕ-a* ~ Tmn s *moĭ-a*; Tmn m *sĕoĭ-e*); **3. osnova tipa Coĭ-** (*moĭ-*, *tĕoĭ-*, *sĕoĭ-*), ki se pojavlja kot dvojnična ob osnovi tipa **Cŏ-* ter kot nedvojnična pred ničto končnico (Ted m *moĭ-ŏ*) in pred končnico na *-i-* (Oed m *sĕoĭ-im*, Rmn m *moĭ-ix*, Omn s *tĕoĭ-imi*, *sĕoĭ-imi*; Odv ž *tĕoĭ-ima*). Izpričane končnice so naslednje: Ied s *-e*, Ted s *-ĕ/-e*, Ied ž *-a*, Ted m *-ŏ*, Ted ž *-ŏ*, Tmn m *-e*, Tmn s *-a*; Red m *-ga*, Ded m *-mu*, Med s *-m*; Oed m *-i-m*, Rmn m *-i-x*, Omn s *-i-mi*, Odv ž *-i-ma*.

1.3 Diahrono: Tri osnove tipov *Coĭ-*, *Cĕ-*, *Cŏ-*, ki se v sklanjativu svojilnih zaimkov

naš ne sĕgrĕšil; III *Iaz ze zaglagolo zlogeiu = Iaz sĕ zaglagolŏ zlodĕju*. Rimske številke označujejo besedilo, arabske pa vrstico v besedilu.

za prvo in drugo osebo ednine ter povratnega svojilnega zaimka v jeziku Brižinskih spomenikov pojavljajo na mestu ene praslovanske osnove tipa Co_i- , so posledica popsl. skrčitve dvozložnih glasovnih zaporedij z medsamoglasniškim $*-i-$ (psl. $*V_iV_2 >$ popsl. $*\bar{V}_2$) oz. njenega izostanka v enozložni obliki tipa Co_i , v kateri do skrčitve ni moglo priti, ker zaporedje $*-oi-$ ni bilo del dvozložnega zaporedja, ter v glasovnem zaporedju $*-oii-$.⁹ Oblike z osnovami tipa $C\acute{e}-$ in $C\emptyset-$ so torej nastale s skrčitvijo, pri čemer so izpričani naslednji skrčki analognega modela kontrakcije:¹⁰ psl. $*oie$, $*oia$, $*oi\acute{o}$ > popsl. $*\bar{e}$, $*\bar{a}$, $*\bar{o}$ (BS $m\acute{e}ga$, $m\acute{e}mu$, $m\acute{e}$, $su\acute{e}m$; $t\acute{u}a$; $m\acute{o}$, $t\acute{u}\acute{o}$ < psl. $*mo\acute{i}ego$, $*mo\acute{i}emu$, $*mo\acute{i}e$, $*suo\acute{i}em\bar{b}$; $*t\acute{u}o\acute{i}a$; $*mo\acute{i}\acute{o}$, $*t\acute{u}o\acute{i}\acute{o}$). Oblike z osnovo tipa Co_i- pa so neskrčene oblike (BS $mo\acute{i}$ < popsl. $*mo\acute{i}$ < psl. $*mo\acute{i}v$; BS $suo\acute{i}im$, $mo\acute{i}ix$; $t\acute{u}o\acute{i}imi$, $suo\acute{i}imi$; $t\acute{u}o\acute{i}ima$ < psl. $*suo\acute{i}im\bar{b}$, $*mo\acute{i}ix\bar{v}$; $*t\acute{u}o\acute{i}imi$, $*suo\acute{i}imi$; $*t\acute{u}o\acute{i}ima$). Dvozložne oblike, tj. skrčene oblike z osnovo tipa $C\emptyset-$, so se začele že zelo zgodaj nadomeščati z drugotnimi nalikovnimi oblikami z osnovo tipa Co_i- , ki so nastale po naliki na neskrčene oblike (BS $m\acute{e}$, $m\acute{o}$ > BS $mo\acute{i}e$, $mo\acute{i}\acute{o}$).

Jezik Brižinskih spomenikov torej tudi v sklanjatvi svojilnih zaimkov za prvo in drugo osebo ednine ter povratnega svojilnega zaimka sinhrono izkazuje dvojničnost, ki jo je diahrono mogoče interpretirati kot pojavljanje starejše (BS Ted s $m\acute{e}$, Ied ž $t\acute{u}a$, Ted ž $m\acute{o}$, $t\acute{u}\acute{o}$) in mlajše (Ied s $suo\acute{i}-e$, Ted s $mo\acute{i}-e$, Ted ž $mo\acute{i}-\acute{o}$, Ted m $suo\acute{i}-\acute{e}$, Tmn s $mo\acute{i}-a$) jezikovne plasti. Prvotni sklanjatveni vzorec zaimkov *moj*, *tvoj*, *svoj* je v alpski slovanščini v večini imenovalniških in tožilniških edninskih in množinskih oblik (z izjemo oblik IT ed m in Imn m) najverjetneje poznal samo enozložne, tj. skrčene oblike. Rekonstrukcija prvotnega alpskoslovanskega sklanjatvenega vzorca na osnovi stanja v jeziku Brižinskih spomenikov ter stanja v rezijanskem in ziljskem narečju, je prikazana v preglednici.¹¹ Enozložne skrčene sodobne rezijanske in ziljske narečne oblike se glasijo: rezijansko (Solbica, it. Stolvizza): ITed s $'m\acute{o}$, Ied ž $'mo$, Ted ž $'m\acute{o}$, ITmn ž/s $'m\acute{e}$, Tmn m $'m\acute{e}$ ~ Ied m $'m\acute{o}j$, Imn

⁹ Izostanek skrčitve v glasovnem zaporedju $*-oii-$ v alpski slovanščini je zagovarjal Ramovš (Ramovš 1952, 92). Podobno se navadno trdi tudi za staro češčino (stčes. *dojiti*, *strojiti*) (Lamprecht–Šlosar–Bauer 1986, 187).

Dokaza za skrčitev glasovnega zaporedja $*-oii-$ v slovenščini naj bi bila zapis *Omn* <tuima> (BS III 55), tj. $*t\acute{u}i\bar{m}a$ < psl. $*t\acute{u}o\acute{i}ima$, ter rez. Oed m/s $'min$ < $*m\acute{i}m$ < psl. $*mo\acute{i}im\bar{b}$ (Furlan 1996, 170). Zapis <tuima> se ima navadno za napako (Ramovš–Kos 1937, 26; Logar 2004, 80), saj gre za edini primer skrčitve tovrstnega glasovnega zaporedja v jeziku Brižinskih spomenikov. Oblike rez. Oed m/s $'min$ je izvorno najverjetneje Med m/s (rez. $'min$ < sln. $*m\acute{e}m$ < psl. $*mo\acute{i}em\bar{b}$), saj bi sln. $*m\acute{i}m$ v rezijanščini dalo $**m\acute{i}n$ (upoštevaje pričakovani glasovni spremembi issln. $*\bar{e} >$ rez. *i*, issln. $*\bar{i} >$ rez. *î*).

¹⁰ Šivic-Dular 1998, 25–26, 37.

¹¹ Problematična je rekonstrukcija prvotnih skrčenih netožilniških stranskosklonskih edninskih oblik ženskega spola. Na osnovi narečnih oblik je v rodilniku in orodniku ednine mogoče rekonstruirati naslednji narečni izhodiščni obliki: Red ž: rez. $'m\acute{e}$, zilj. $mw\acute{e}$: < $*m\acute{e}$; Oed ž: rez. $'m\acute{o}$, zilj. $mw\acute{o}$: < $*m\acute{o}$. Pričakovane oblike bi namreč bile: Red ž, DMed ž, Oed ž: popsl. $*m\acute{e}i\acute{e}$, $*m\acute{e}i\bar{i}$, $*m\acute{e}i\acute{o}$ < psl. $*mo\acute{i}e\acute{i}e$, $*mo\acute{i}e\acute{i}$, $*mo\acute{i}e\acute{i}\acute{o}$. Tudi češko gradivo je mogoče interpretirati bodisi kot neskrčene krajše oblike (stčes. *mej* < $*mo\acute{i}i$) bodisi kot skrčene daljše oblike (stčes. *měj* < $*mo\acute{i}e\acute{i}$) (Lamprecht–Šlosar–Bauer 1986, 187).

m *mo'ja*; ziljsko (Potoče, nem. Potschach): ITed s *mwó:*, Ied ž *mwá:*, Ted ž *mwó:*, ITmn ž/s *mwé:*, Tmn m *mwé:* ~ Ied m *mú:aj*, Imn m *mwó:jē*.^{12, 13}

		m	s	ž
Ed	IZ	*mō̄i	*mē̄	*mā̄
	R	*mē̄ga		*?
	D	*mē̄mu		*?
	T	*mō̄i	*mē̄	*mō̄
	M	*mē̄m		*?
	O	*mōjim		*?
Mn	IZ	*mōji	*mā̄	*mē̄
	R	*mōjix		
	D	*mōjim		
	T	*mē̄	*mā̄	*mē̄
	M	*mōjix		
	O	*mōjimi		
Dv	ITZ	*mā̄	*mōji	*mōji
	RM	*mū̄		
	DO	*mōjima		

Rekonstrukcija prvotnega sklanjatvenega vzorca zaimkov *moj, tvoj, svoj* v alpski slovanščini (9.–10. stoletje)

2 Osrednjeslovenski poznosrednjeveški rokopisni spomeniki (14. in 15. stoletje)

Zaradi majhnega števila slovenskih poznosrednjeveških rokopisnih jezikovnih spomenikov in ponekod njihove velike fragmentarnosti so tudi zaimki *moj, tvoj, svoj* izpričani le fragmentarno. Kljub temu pa njihova izpričanost v Celovškem ali Rateškem rokopisu in Stiškem rokopisu II vseeno omogoča vsaj delni vpogled v stanje sklanjatve teh zaimkov v osrednjeslovenskih narečjih v poznem srednjem veku.

2.1 Celovski ali Rateški rokopis (1362–1390)

Glasovni sestav jezika Celovškega ali Rateškega rokopisa izkazuje značilnosti gorenjske narečne baze: 1. v sestavu dolgih zložnikov je prišlo do t. i. gorenjskega tipa zgodnje monoftongizacije izhodiščnih jugovzhodnih slovenskih dvoglasnikov (z ohranjenim dvoglasnikom *ei* v oblikovno izolirani arhaični obliki aorista <seydi>): issln. *ē̄/*ō̄ > JV sln. *ei/*ou > CRR <e>/<o>; 2. v sestavu kratkih zložnikov je

¹² Slovensko narečno gradivo je vzeto iz gradivske zbirke OLA = *Общеславянский лингвистический атлас (Vseslovanski jezikoslovni atlas)* in se hrani v Dialektološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: točka OLA 1 (Solbica/Stolvizza) in točka OLA 146 (Potoče/Potschach).

¹³ Oblike ITed s rezijansko *mō̄*, ziljsko *mwó:* za issln. *ē̄ so nastale nalikovno pod vplivom končnice ITed s issln. *o trde zaimenske in nedoločne pridevniške sklanjatve (Ramovš 1935, 9).

opaziti začetno stopnjo t. i. slovenskega sodobnega samoglasniškega upada: issln. *o > CRR <u>; issln. *i/*ě > CRR <i, y> *[i], <e> *[e]; 3. v soglasniškem sestavu je opazen začetek procesa poenostavljanja issln. soglasniškega sklopa *šč, saj se pojavljajo dvojni odrazi (nepoenostavljen in poenostavljen soglasniški sklop): issln. *šč > CRR <[tʃch] > *[šč], <[ʃch, ʃch] > *[šš]/*[š]. Domnevne ziljske in dolenjsko glasovno posebnost je mogoče razlagati tudi v okviru gorenjščine, kar postavlja pod vprašaj Grafenauerjevo teorijo o narečni mešanici jezika tega spomenika.¹⁴

2.1.1 Gradivo:¹⁵ Izpričane so samo tri oblike svojilnega zaimka za drugo osebo ednine: led ž *twoja* (I 3) = *tuoja*; led s *twoje* (I 2 dvakrat) = *tuoje*; Red s *twoyga* (II 2–3) = *tuoiga*.¹⁶

2.1.2 Sinhrono: Na osnovi dokumentiranih oblik je mogoče reči, da ima svojilni zaimek za drugo osebo ednine osnovo *tuoj-*, izpričane končnice pa so za led ž *-a*, za led s *-e*, za Red s *-ga*.

2.1.3 Diahrono: Od alpske slovanščine do gorenjščine druge polovice 14. stoletja je prišlo do nalikovnih sprememb osnove, in sicer sta bili osnovi tipa issln. *Cθ- in *Cě- nadomeščeni z osnovo tipa issln. *Coj- (začetek nadomeščanja osnov tipa Cθ- z osnovami tipa Coj- je opaziti že v jeziku Brižinskih spomenikov).¹⁷ BS Cθ-/Cě- > Coj- (CRR led ž *tuoja*-a, led s *tuoje*-e, Red s *tuoja*-ga za prvotno alpskoslovensko led ž *tu-a, led s *tu-ě, Red s *tuě-ga).

2.2 Stiški rokopis II (ok. 1440)¹⁸

Glasovni sestav jezika Stiškega rokopisa II izkazuje prevladujoče značilnosti dolenjske narečne baze (prevladujoča mlajša, dolenjska jezikovna plast, pri čemer so opazni tudi ostanki starejše, gorenjske plasti): 1. v sestavu dolgih naglašanih zložnikov je prišlo do t. i. dolenjskega tipa zgodnje monoftongizacije izhodiščnega južnoslovenskega dvoglasnika *ou (izhodiščni južnoslovenski dvoglasnik *ei se ni monoftongiral): issln. *ě/*ě-, *ō > JV sln. *ei, *ou > SR ei, ū (primeri z monofton-

¹⁴ Šekli 2008.

¹⁵ Mikhailov 1998, 95, 98, 99–100.

Gradivo jezika Celovškega ali Rateškega rokopisa je označeno takole: I *Otfcha nafs* = *Oča naš*; II *Czeſtſchena fy maria* = *Češčena si, Marija*; III *Yaft veruyo* = *Iast uerujo*.

¹⁶ Te tri oblike zaimka *tvoj* so izpričane tudi v Starogorskem rokopisu (1492–98) s prevladujočo gorenjsko osnovo, pri čemer oblika led ž izkazuje preglas issln. *a > e (SGR I 3 *twoje* = *tuoje*).

¹⁷ Ramovš 1923/24: 118.

¹⁸ Besedili Stiškega rokopisa I, tj. I *Myloft yno gnada nafiſga goſpody* in II *Czeſtyena body / kralewa mati te mylofti* (ok. 1428) sta za zgodovinskojezikoslovno proučevanje nezanesljivi. Njun avtor je bil namreč češki menih, besedili pa izkazujejo vpliv češkega jezika (Grafenauer 1916, 239). Za obliko *twega* (II 9) = *tuega* je torej težko z zanesljivostjo reči, ali odraža issln. *tuěga ali pa je nastala pod vplivom sčes. *tvého*.

gizacijo JV sln. *eĭ > SR ē pripadajo starejši gorenjski jezikovni plasti spomenika);
2. za soglasniški sestav je značilno ohranjanje issln. soglasniškega sklopa *šč.¹⁹

2.2.1 Gradivo:²⁰ **zaimek ‘moj’:** Red m/s *meŷga* (V 14, 25, 30, 31, 33), *meĵga* (V 17, 26, 50), *meyga* (V 30) = *meĳga*; *moŷga* (V 29) = *moĳga*; Red ž *moye* (V 29) = *moĳe*; Ted s: *moye* (V 44) = *moĳe*; Ted ž *moŷo* (V 23, 30, 44) = *moĳo*; *moŷa* (V 29) = *moĳa*; Red m: *meŷch* (V 16) = *meĳx*; Omn s *Smeŷmi* (V 7), *zmeŷmŷ* (V 11) = z *meĳmi*.

		m	s	ž
Ed	I	–	–	–
	R	meĳga, moĳga		moĳe
	D	–		–
	T		moĳe	moĳo, moĳa
	M	–		–
	O	–		–
Mn	I	–	–	–
	R	meĳx		
	D	–		
	T	–	–	–
	M	–		
	O	meĳmi		

Sklanjatveni vzorec zaimkov *moj, tvoj, svoj* v jeziku Stiškega rokopisa

2.2.2 Sinhrono: Svojilni zaimek za prvo osebo ednine v jeziku drugega Stiškega rokopisa izkazuje dve osnovi, in sicer sta to: **1. osnova tipa Ceĳ-** (*meĳ-*): Red m *meĳ-ga*, Rmn *meĳ-x*, Omn *meĳ-mi*); **2. osnova tipa Coĳ-** (*moĳ-*): Red m *moĳ-ga*, Red ž *moĳ-e*, Ted s *moĳ-e*, Ted ž *moĳ-o*, *moĳ-a*. Obe osnovi se dvojnično druga ob drugi pojavljata v Red m/s, pri čemer je oblika *meĳ-ga* daleč pogostnejša od oblike *moĳ-ga* (pogostnostno razmerje med njima je 9 : 1). Izpričane končnice so naslednje: Red m/s *-ga*, Red ž *-e*, Ted s *-e*, Ted ž *-o/-a*, Rmn *-x*, Omn *-mi*. V Ted ž se pojavljata dvojnični končnici *-o* in *-a*, pri čemer je končnica *-o* pogostnejša od končnice *-a* (pogostnostno razmerje med njima je 3 : 1).

¹⁹ Prikaz glasovnega sestava Stiškega rokopisa II in njegova zgodovinskojezikoslovna interpretacija sta podana v Toporišič 1992, 20–24; Mikhailov 1998, 156–158.

²⁰ Toporišič 1992, 3–15; Mikhailov 1998, 139–145.

Gradivo jezika Stiškega rokopisa je označeno takole: I *Myloft yno gnada našiga gofpody* = *Milost ino gnada našiga gospodi*; II *Czeŷtyena body / kralewa mati te mylofti* = *Čaščena bodi, kraleŷa, mati te milosti*; III *Nas gofpud ye od fmerti.ftwal* = *Naš gospud je od smerti uŷtal*; IV *ŷa ze ad pouem chudiczu* = *ŷa se adpouem xudiču I*; V *ŷa ze ad pouem chudiczu* = *ŷa se adpouem xudiču II*. Zaimki tipa *moj, tvoj, svoj* v besedilu III niso izpričani. Zaimkovno gradivo je izpisano iz besedila V, tj. druge, daljše različice spovedi *ŷa ze ad pouem chudiczu*.

2.2.3 Diahrono: Od alpske slovanščine do dolenjščine prve polovice 15. stoletja je prišlo do naslednjih nalikovnih sprememb osnove: 1. osnova tipa issln. *Cø- je bila popolnoma nadomeščena z osnovo tipa issln. *Coj-, in sicer z njeno naglasno različico s kratkim *o: issln. *Cø- > *Coj- (SR Ted s *moj-e*, Red ž *moj-e*, Ted ž *moj-o* za prvotno alpskoslovansko Ted s *m-ě*, Red ž **m-ę*, Ted ž *m-ǫ*); 2. osnova tipa issln. *Cě- > dol. *Cej-* je še ohranjena, a jo že pričinja nadomeščati osnova tipa issln. *Coj-: alp. sl. **měga* (= BS *mě-ga*) > SR *mej-ga*, toda tudi že SR *moj-ga*; 3. osnova tipa issln. *Coj- je bila v stranskosklonskih množinskih oblikah nadomeščena z osnovo tipa issln. *Cě- > dol. *Cej-*, ki pa najverjetneje ni nastala z nalikovno posplošitvijo znotraj sklanjatvenega vzorca tega zaimka (Red m/s, Ded m/s, Med m/s), ampak podobno kot pri sklanjatvi pridevnika (Omn s *chudejmi* = *xudejmi* (V 7)) z nalikovno posplošitvijo končnic trde zaimenske sklanjatve (SR Rmn *vzejvch* (V 53) = *usejx*; Dmn *vzejm* (V 58) = *usejm*; *tejmw* (V 58) = *tejm*, toda tudi *tjmw* (V 19, 40) = *tim*; Omn *wfjejmi* (V 47) = *usejmi*), na kar bi kazalo tudi narečno slovensko gradivo (rezijansko narečje).²¹

		m	s	ž
Ed	I	*mōj̄	*moj̄e	*moj̄a
	R	*mēga		*moj̄ę
	D	*mēm̄u		*moj̄i
	T	= I/R	*moj̄e	*moj̄ǫ
	M	*mēm̄		*moj̄i
	O	*moj̄im		*moj̄ǫ
Mn	I	*moj̄i	*moj̄a	*moj̄ę
	R	*mēx		
	D	*mēm̄		
	T	*moj̄ę	*moj̄a	*moj̄ę
	M	*mēx		
	O	*mēm̄i		

Rekonstrukcija prvotnega sklanjatvenega vzorca zaimkov *moj, tvoj, svoj* v osredneslovenskih narečjih v poznem srednjem veku (14.–15. st.)²²

²¹ V rezijanskem narečju se v množinskih netožilniških stranskih sklonih pojavljajo oblike rez. RMmn *'mę*, Dmn *'męn*, Omn *'męmǫ* < **mēxv*, **mēm̄v*, **mēm̄i*, v edninskih netožilniških stranskih sklonih moškega in srednjega spola z izjemo Oed pa oblike rez. Red m/s *'mia*, Ded m/s *'mimo*, Med *'min* < sln. **měga*, **mēm̄u*, **mēm̄*. Različna odraza sln. **ě* kažeta na to, da množinske netožilniške stranskosklonske oblike niso bile nalikovno prena-rejene po edninskih netožilniških stranskosklonskih oblikah moškega/srednjega spola z izjemo Oed, ampak najverjetneje prevzete iz trde zaimenske sklanjatve. Tako rezijansko gradivo interpretira tudi Furlanova (Furlan 1996, 170).

²² Zaradi medsebojne genetskojezikoslovne primerljivosti z ostalimi rekonstruiranimi sklanjatvenimi vzorci glasovna podoba posameznih oblik ni podana v dejanski izpričani podobi, ampak v abstrahirani izhodiščni splošnoslovenski.

Iz primerjave sklanjatve svojilnih zaimkov za prvo in drugo osebo ednine ter povratnega svojilnega zaimka v jeziku Stiškega rokopisa II in v jeziku Rateškega ali Celovškega rokopisa bi lahko (zaradi majhnega števila izpričanih oblik v slednjem rokopisu sicer zelo hipotetično) sklepali, da gorenjska in dolenjska narečna baza tudi v spreminjanju oblikovnega sestava (podobno kot v spreminjanju glasovnega sestava) nista bili enako dinamični. Sklanjatev zaimka *moj* v Stiškem rokopisu II kaže bolj arhaično stanje (prevladovanje prvotnih oblik tipa issln. **mě-ga* > SR *mej-ga*), medtem kot sklanjatev zaimka *tvoj* v jeziku Celovškega ali Rateškega rokopisa izkazuje bolj inovativno stanje (pojavljanje drugotnih oblik tipa issln. **tuoi-* > CRR *tuoi-ga*).

4 Primož Trubar: Catechismus In der Windifschenn Sprach (1550)

Glasoslovne teorije o narečni osnovi Trubarjevega knjižnega jezika so naslednje: 1. raščiška teorija, po kateri naj bi bila njegova osnova govor Trubarjevega rojstnega kraja Raščice; 2. teorija o dolensko-gorenjskem glasovnem mešanju; 3. teorija o prehodnem gorenjsko-dolenjskem govoru mesta Ljubljane kot osnovi knjižnega jezika.²³ Čeprav se zdi stališče o neorganskoidiomijskem izvoru Trubarjevega knjižnega jezika (tj. kompromis med posameznimi slovenskimi narečji z upoštevanjem tradicije srednjeveškega ustnega in pisnega jezika cerkvenega obredja) bolj prepričljivo kot stališče o njegovem organskoidiomijskem izvoru (ljubljski govor 16. stoletja kot prehodni govor med dolensščino in gorenjščino), je dejstvo, da v glasovnem sestavu jezika Trubarjevega Katekizma (1550) prevladujejo značilnosti dolenske narečne baze. Podobno je mogoče trditi tudi za sklanjatev zaimkov *moj*, *tvoj*, *svoj*.

4.1 Gradivo:²⁴ V jeziku Trubarjevega Katekizma (1550) so izpričane naslednje oblike svojilnega zaimka za prvo in drugo osebo ednine ter povratnega svojilnega zaimka: **1. zaimek 'moj':** Ied m *mui* = *mui*; Ied s *muye* = *muje*; Red m *muiga* = *muiga*, is *muiga* = *iz muiga*; Ded m *muimu* = *muimu*; k *moimu* = *k moimu*; Ted m/s *mui/muiga* = *mui/muiga*; Med s *vmuym* = *u muim*; *vmuyem* = *u mujem*; Ied ž *muya* = *muja*; Ded ž *muy* = *muji*; Ted ž *muyo* = *mujo*; Med ž *vmuyei* = *u mujei*; Imn m *mui*, *muy* = *muji*; Imn ž *muye* = *muje*; Rmn m, ž *muih* = *muix*; Tmn ž *muye* = *muje*; Mmn m *vmuuh* = *u muix*; **2. zaimek 'tvoj':** Ied m *tui* = *tui*; Ied s *tuye* = *tuje*; Ied ž *tuya* = *tuja*; Red m/s *tuiga* = *tuiga*; Ded m *tuimu* = *tuimu*; Ted m ž *tui* = *tui*; Ted s *tuye* = *tuje*; Med m *na tuym* = *na tuim*, s *vtuym* = *u tuim*; Oed s *tuyem* = *tujem*; Red ž *tuye* = *tuje*; Ded ž *tui* = *tui*; Ted ž *tuyo* = *tujo*; Mmn s *vtuuh* = *u tuix*; **3. zaimek 'svoj':** Ied m *sui* = *sui*; Red m/s *suiga*, *od suiga* = (*od*) *suiga*; Ded m/s *suimu* = *suimu*; Ted m nž *sui*, *na sui* = (*na*) *sui*, ž *suiga* = *suiga*; Ted s *suye* = *suje*; Med m/s *vsuym* (trikrat) = *u suim*; *po suyem*, *vsuyem* (dvakrat) = (*po*, *u*) *sujem*; Oed m/s *suym* = *suim*; *suyem* (trikrat) = *sujem*; Red ž *is suye* = *iz suje*; Ded ž *sui*, *suy*, *gsui*, *gsuy*, *pruti suy* = (*k*, *pruti*) *suji*; Ted ž = *suyo*, *vsuyo*, *skusi suyo* = (*u*, *pruti*) *sujo*; Med ž *suy*, *per suy*, *po suy*, *vsuy* = (*pər*, *po*, *u*) *suji*; Dmn *suym*, *gsuym* (sedemkrat)

²³ Müller 2008, 25.

²⁴ Neweklowsky 1984, 178–179; 318–319; 273–275.

**suòib*), o pa odraz praslovanskega nenaglašenega **o* (SR *moje* < psl. **mojë*) zaimkov, ki so naglasno pripadali praslovanskemu naglasnemu tipu b. V jeziku Trubarjevega Katekizma (1550) je bila torej prvotna osnova imenovalnika ednine moškega spola *mui-*, *tui-*, *sui-* posplošena v celotni sklanjatveni vzorec (izjemo morda predstavlja redko se pojavljajoča dvojnična oblika Ded m *mojmu*).

Končnice zaimkov *moj*, *tvoj*, *svoj* v jeziku Trubarjevega Katekizma (1550) tudi kažejo drugačno podobo kot v jeziku Stiškega rokopisa II. Končnici Red m/s *-ga* in Ded m/s *-mu* ohranjata issln. stanje (BS *mě-ga*, *mě-mu*). Končnica Med m/s *-em* (*mui-em*) pa je po izvoru končnica Oed m/s.²⁷ Končnice edninskih oblik ženskega spola so bile prevzete po *a*-jevski samostalniški sklanjatvi.²⁸ Končnice tipa *-i* lahko nadaljujejo končnice mehke zaimenske sklanjatve (tip psl. Oed m/s **naš-i-mъ*, RMmn **naš-i-xъ*, Dmn **naš-i-mъ*, Omn **naš-i-mi*) ali pa trde zaimenske sklanjatve z značilnim gorenjsko-dolenjskim *i*-jevskim odrazom izhodiščnega slovenskega kratkega **ě* (issln. **ě* > gor.-dol. **i*). Dvojnični končnici Med m/s *-em* (*mui-em*) in Dmn *-em* (*mui-em*) sta bili posplošeni iz trde zaimenske sklanjatve (psl. Oed m/s **t-ěmb*, Rmn **t-ěxъ*, Dmn **t-ěmbъ*, Omn **t-ěmi*),²⁹ pri čemer ni neproblematičen *e*-jevski odraz issln. **ě* v dolenski narečni bazi.

		m	s	ž
Ed	I	*mōī	*mōīe	*mōīa
	R	*mōīga		*mōīę
	D	*mōīmu		*mōīi
	T	= I/R	*mōīe	*mōīq
	M	= Oed		*mōīi
	O	*mōīim		*mōīq
Mn	I	*mōīi	*mōīa	*mōīę
	R	*mōīix		
	D	*mōīim		
	T	*mōīę	*mōīa	*mōīę
	M	*mōīix		
	O	*mōīimi		

Rekonstrukcija prvotnega sklanjatvenega vzorca zaimkov *moj*, *tvoj*, *svoj* v dolenski narečni bazi v prvi polovici 16. stoletja

5 Gorenjsko in dolensko narečje

Iz kakovosti in tonema naglašenega sredinskega samoglasnika v zaimkovni osnovi tipa issln. **Coī-* v gorenjskem in dolenskem narečju druge polovice 20. stoletja je mogoče sklepati, da je razlika med narečjema diahrono gledano prav v posplošitvi različnih naglasnih različic osnove tipa issln. **Coī-*/**Cōī-*. V gorenjščini je bila nareč posplošena naglasna različica tipa issln. **Coī-* s kratkim **o*, prvotno značilna

²⁷ Ramovš 1952, 93.

²⁸ Ramovš 1952, 93.

²⁹ Ramovš 1952, 93.

za imenovalniške in tožilniške edninske in množinske oblike (z izjemo ITed m),³⁰ v dolenjščini pa naglasna različica tipa issln. *Cōī- z dolgim *ō, pojavljajoča se v ITed m. Modela oblikovanja sklanjatve zaimkov tipa *maj* sta bila torej v gorenjščini in dolenjščini naslednja: 1. gorenjsko narečje (Srednja vas): Ied m *mó:j* < issln. *móī < psl. *mòib; Ied ž, s *mó:ja mó:je* < psl. *mōi-ā *mōi-é ⇒ *mōi-ī ⇒ gor. Ded m/s *mōi-gà, Ded m/s *mōi-mù > *mó:jga, mó:jmo*; 2. dolenjsko narečje (Ribnica): Ied m *mú:j* < issln. *mōī < psl. *mòib ⇒ *mōī ⇒ dol. Ded m/s *mōi-ga, Ded m/s *mōi-mu > *mú:jga, mú:jmā*.^{31, 32}

Ob povedanem se zastavlja vprašanje izvora odraza osnove tipa issln. *Coī- v jeziku Stiškega rokopisa II. V tem, v osnovi dolenjskem besedilu se namreč v vseh dokumentiranih primerih pojavlja odraz osnove tipa issln. *Coī- in niti v enem primeru odraz osnove tipa issln. *Cōī-, pri čemer oblika ITed m ni dokumentirana. Stanje je verjetno mogoče interpretirati kot odraz starejšega stanja pred posplošitvijo osnove oblike ITed m v vse ostale sklonske oblike. To bi pomenilo, da se je oblikovanje posebne gorenjske in posebne dolenjske narečne baze na prvotnem skupnem južnoslovenskem arealu začelo najprej v glasovnem sestavu (do t. i. zgodnje monoftongizacije JV sln. *ei/*ou (< issln. *ē/*ō) > gor. *ē/*ō ~ dol. *ei/*ū je v posameznih narečnih bazah prišlo najkasneje do časa, iz katerega izvirata Celovski ali Rateški in Stiški rokopis, tj. do druge polovice 14. stoletja v gorenjščini in do prve polovice 15. stoletja v dolenjščini), nato pa še v oblikovnem sestavu (v dolenjščini po času zapisa Stiškega rokopisa II, torej po prvi polovici 15. stoletja), pri čemer je verjetno, da oblikovanje v posameznih arealih ni potekalo z enako dinamiko (gorenjska baza se zdi progresivnejša od dolenjske). Druga možnost interpretacije »nedolenjske« glasovne podobe odraza osnove tipa issln. *Cōī- v Stiškem rokopisu II je ta, da gre za gorenjski odraz issln. *Coī- (podobno kot pri odrazu issln. *ē) kot ostanek starejše, gorenjske jezikovne plasti. To se kljub vsemu zdi manj verjetno, saj bi pri jezikovnem »naplaščanju«

³⁰ Natančneje gre za prvotno prednaglasni kratki *o v tipu issln. *kozà (Red m/s *mōi-gà, Ded m/s *mōi-mù), po nesplošnoslovenskem naglasnem umiku tipa issln. *ženà, *kozà > nespl. sln. *žèna, *kòza (od 15. st. naprej) (Ramovš 1950, 18, 23) pa za najprej kratki mladoakutiranim *ò tipa nespl. sln. *kòza (*mòī-ga, *mòī-mu), po podaljšanju pa za dolgi akutirani *ó tipa *kóza (*mōī-ga, *mōī-mu) oz. za dvoglasnik tipa *kwó:za (*mwó:ī-ga, *mwó:ī-mu) ipd.

³¹ Slovensko narečno gradivo je vzeto iz gradivske zbirke OLA = *Общеславянский лингвистический атлас (Vseslovanski jezikoslovni atlas)* in se hrani v Dialektološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: točka OLA 7 (Srednja vas) in točka OLA 14 (Ribnica).

³² Iz povedanega sledi, da je manj verjetno, da so v osrednjeslovenskih narečjih oblike tipa gor. *mó:jga, mó:jmu* nastale po sinkopi iz drugotnega *mojègà, *mojèmù (Furlan 1996, 180). Opisani gorenjsko-dolenjski model nastanka oblik tipa gor. *mó:jga* in dol. *mú:jga* ne more biti posplošen za celotni slovenski jezikovni prostor (na to, da je do oblikovanja drugotnih oblik tipa *mojègà, *mojèmù dejansko prišlo, kaže npr. gradivo nadiškega narečja (Jevšček Red m/s *moj'e'ga*, Ded m/s *moj'e'mu* ⇐ ITed s *mōj'-e*, Ied ž *mōj'-a* + Red m/s *ná:š-ε'ga*, Ded m/s *ná:š-ε'mu*), kar pa zahteva posebno obravnavo na osnovi večje količine narečnega gradiva.

različnih narečnih baz (podobno kot pri odrazu issln. *ě) pričakovali pojavljanje dvojnih odrazov.

		m	s	ž	
Ed	I	mó:j	mó:je	mó:ja	
	R	mó:jga		mó:je	
	D	mó:jmo		mó:j	
	T	Ied/Red	= Ied	mó:jo	
	M	= Ded			
	O	mó:jəm		mó:jo	
	Mn	I	mò:j	mó:je	mó:je
		R	mó:jəx		
		D			
		T			
M					
O	mó:jmə				

Sklanjatveni vzorec zaimka *moj* v govoru kraja Srednja vas v Bohinju gorenjskega narečja

		m	s	ž	
Ed	I	mú:j	mú:je, mu'je	mú:ja, mujà:	
	R	mú:jga, muj'ga		mú:je, mu'je, muie	
	D	mú:jmə, muj'mə		mú:i, mu'i	
	T	= Ied/Red	= Ied	mú:jo, mu'jo, mujùo	
	M	mú:jmə, muj'mə			
	O	mú:im, mu'im		mú:jo, mu'jo, mujùo	
	Mn	I	mú:i, mu'i	mú:ja, mujà:	mú:je, mu'je, muie
		R	mú:ix, mu'ix		
		D	mú:im, mu'im		
		T	mú:je	mú:ja, mujà:	mú:je, mu'je, muie
M		mú:ix, mu'ix			
O	mú:jmə, muj'mə				

Sklanjatveni vzorec zaimka *moj* v govoru kraja Ribnica dolenskega narečja

Zaključek

Praslovenski zaimki **moj̥b* 'moj', **tvoj̥b* 'tvoj', **svoj̥b* 'svoj' so v praslovanščini poznali osnovo tipa **moj̥-*, **tvoj̥-*, **svoj̥-* in so se sklanjali po mehki zaimenski sklanjatvi (psl. ITed m **moj̥-b*, Red m/s **moj̥-e-go*, Rmn **moj̥-i-xb*).

V jeziku Brižinskih spomenikov (972–1039), ki predstavlja alpskoslovensko (9.–10. stoletje) in v sklanjatvi zaimkov *moj*, *tvoj*, *svoj* najverjetneje tudi t. i. izhodiščno splošnoslovensko (do konca 12. stoletja) stanje, imajo kot posledico popraslovenske skrčitve (do katere ni prišlo v enozložni obliki ITed m in v oblikah z glasovnim zaporedjem *-*oij̥-*) ti zaimki sinhrono gledano tri različne osnove, ki so: 1. osnova

tipa *moj̄-* (Ted m, Rmn: BS *moj̄-ø*, *moj̄-ix* < psl. **moj̄b*, **moj̄ixb*); 2. osnova tipa *m-* (Ted s, Ted ž: BS *m-ě*, *m-ø* < psl. **moj̄e*, **moj̄ø*); 3. osnova tipa *mě-* (Red m/s, Ded m/s: BS *mě-ga*, *mě-mu* ≤ psl. **moj̄ego*, **moj̄emu*). Hkrati je v sklanjatvenem vzorcu opaziti nalikovno nadomeščanje osnove tipa *m-* z osnovo tipa *moj̄-* (BS Ted s *m-ě/moj̄-e*, Ted ž *m-ø/moj̄-ø*).

Jezik osrednjeslovenskih poznosrednjeveških rokopisnih spomenikov (14.–15. stoletje), tj. z gorenjsko oz. dolenjsko narečno osnovo, izkazuje posledice nalikovnega sovplivanja med različnimi tipi osnov znotraj sklanjatvenega vzorca samega kot tudi vplivanja drugih sklanjatvenih vzorcev (netožilniške stranskosklonske množinske oblike trde zaimenske sklanjatve), medtem ko do sprememb v končniškem naboru ne prihaja. Glede na način preoblikovanosti je mogoče ločiti štiri skupine oblik: 1. imenovalniške in tožilniške edninske in množinske oblike; 2. edninske stranskosklonske oblike moškega/srednjega spola; 3. edninske stranskosklonske oblike ženskega spola; 4. množinske netožilniške stranskosklonske oblike.

Osnova tipa issln. **m-*, značilna za večino imenovalniških in tožilniških oblik (z izjemo oblik ITed m, Imn m, ki imata osnovo tipa issln. **moj̄-*), je bila v celoti nadomeščena z osnovo tipa issln. **moj̄-* (issln. **m-ě/*moj̄-e*, **m-ø/*moj̄-ø* > **moj̄-e*, **moj̄-ø* > SR *moj̄-e*, *moj̄-o*), kar pomeni, da imajo imenovalniške in tožilniške edninske in množinske oblike vse osnovo tipa issln. **moj̄-* (Ied m **mōj̄*, ž **moj̄-a*, s **moj̄-e*). Pri edninskih netožilniških stranskosklonskih oblikah ženskega spola so se na osnovo tipa issln. **moj̄-* posplošile končnice *a*-jevske samostalniške sklanjatve (Red **moj̄-e*, DMed **moj̄-i*, Oed **moj̄-ø*). Edninske stranskosklonske oblike moškega/srednjega spola z osnovo tipa issln. **mě-* (razen Oed m/s, ki ima osnovo tipa issln. **moj̄-*) najprej ohranijo prvotno osnovo, kasneje pa se tudi ta zamenja z v ednini prevladujočo osnovo tipa issln. **moj̄-* (Red m/s, Ded m/s, Med m/s **mě-ga*, **mě-mu*, **mě-m* > **moj̄-ga*, **moj̄-mu*, **moj̄-m*). Jezik Stiškega rokopisa II (ok. 1440) izkazuje starejše, dolenjsko stanje (prevladujoča je prvotna oblika SR *mej̄-ga* < issln. **mě-ga* ob zelo redki novejši obliki SR *moj̄-ga*), medtem ko jezik Celovškega ali Rateškega rokopisa (1362–90) kaže na novejše, gorenjsko stanje (pojavlja se samo novejša oblika CRR *tuoj̄-ga*). Množinske netožilniške stranskosklonske oblike prvotno osnovo tipa issln. **moj̄-* zamenjajo z osnovo tipa issln. **mě-* pod vplivom trde zaimenske sklanjatve (RMmn, Dmn, Omn: **mě-x*, **mě-m*, **mě-mi* < **tě-x*, **tě-m*, **tě-mi*), manj verjetno se namreč zdi, da bi se osnova tega tipa razširila iz edninskih stranskosklonskih oblik moškega/srednjega spola, ki so se že začele počasi umikati osnovam tipa issln. **moj̄-*.

Jezik Trubarjevega Katekizma (1550) z dolenjsko narečno osnovo izkazuje v primerjavi z jezikom osrednjeslovenskih poznosrednjeveških rokopisnih spomenikov spremembe tako osnove kot končnic. Osnova tipa issln. **mě-* v nekaterih edninskih stranskosklonskih oblikah moškega/srednjega spola in v množinskih netožilniških stranskosklonskih oblikah ter osnova tipa issln. **moj̄-* sta se nadomestili z osnovo tipa issln. **mōj̄-*, tj. z naglasno različico Ied m z zgodnjo podaljšavo psl. **ø*. V množinske netožilniške stranskosklonske oblike začnejo najprej prodirati končnice mehke zaimenske sklanjatve (issln. RMmn **-i-x*, Dmn **-i-m*, Omn **-i-mi*), potem pa še trde zaimenske sklanjatve (issln. RMmn **-ě-x*, Dmn **-ě-m*, Omn **-ě-mi*),

slednje se razširijo še v obliko Oed m/s, v kateri se pojavljajo ob prvotni končnici mehke zaimenske sklanjatve (issln. **-i-m* > **-č-m*).

	alp. sl. 9.–10. st.	gor.-dol. 14.–15. st.	gor. 16. st.	dol. 16. st.
ITed m	* mōi	> * mōi	> * mōi	> * mōi
				↓
Red m/s	* mē-ga	> * mē-ga	≧ * moj-ga	≧ * mōi-ga
Ded m/s	* mē-mu	> * mē-mu	≧ * moj-mu	≧ * mōi-mu
Med m/s	* mē-m	> * mē-m	= Ded m/s ?	= Oed m/s
			↑	↓
Ied ž, ITmn s	* m-ā > * moj-a	> * moj-a	> * moj-a	≧ * mōi-a
Ted ž	* m-ō > * moj-ō	> * moj-ō	> * moj-ō	≧ * mōi-ō
ITed s	* m-ē > * moj-e	> * moj-e	> * moj-e	≧ * mōi-e
Tmn m, ITmn ž	* m-ē > * moj-e	> * moj-e	> * moj-e	≧ * mōi-e
	↑		↓	↓
Oed m/s	* moj-i-m	> * moj-i-m	> * moj-i-m	≧ * mōi-i-m
Imn m	* moj-i	> * moj-i	> * moj-i	≧ * mōi-i
RMmn	* moj-i-x	≧ * mē-x	≧ * moj-i-x	≧ * mōi-i-x
Dmn	* moj-i-m	≧ * mē-m	≧ * moj-i-m	≧ * mōi-i-m
Omn	* moj-i-mi	≧ * mē-mi	≧ * moj-i-mi	≧ * mōi-i-mi
	↑			
RMmn	* tē-x	> * tē-x		
Dmn	* tē-m	> * tē-m		
Omn	* tē-mi	> * tē-mi		

Rekonstrukcija spreminjanja osnov zaimkov *moj, tvoj, svoj*
v osrednjih slovenskih narečjih od alpske slovanščine do 16. stoletja

	alp. sl. 9.–10. st.	gor.-dol. 14.–15. st.	gor.-dol. 16. st.
Red m/s	*-ga	> *-ga	> *-ga
Ded m/s	*-mu	> *-mu	> *-mu
Med m/s	*-m	> *-m	= O/Ded
Oed m/s	*-i-m	> *-i-m	> *-i-m
RMmn	*-i-x	≧ *-x	≧ *-i-x
Dmn	*-i-m	≧ *-m	≧ *-i-m
Omn	*-i-mi	≧ *-mi	≧ *-i-mi

Rekonstrukcija spreminjanja končnic zaimkov *moj, tvoj, svoj*
v osrednjih slovenskih narečjih od alpske slovanščine do 16. stoletja

Kratice, krajšave, posebni znaki

alp. sl. = slpskoslovanski, alpska slovanščina; BS = Brižinski spomeniki; CRR = Celovski ali Rateški rokopis; D = dajalnik; dol. = dolenjski, dolenjsko narečje, dolenjščina; dv = dvojina; ed = ednina; gor. = gorenjski, gorenjsko narečje, gorenj-

ščina; I = imenovalnik; issln. = izhodiščni splošnoslovenski; JV = jugovzhodni; knj. = knjižni; M = mestnik; m = moški spol; mn = množina; O = orodnik; popsl. = popraslovanski; psl. = praslovanski, praslovanščina; R = roditelj; s = srednji spol; SGR = Starogorski rokopis; sln. = slovenski, slovenščina; SR = Stiški rokopis; stčeš. = staročeški, stara češčina; T = tožilnik; ž = ženski spol; $x > y$ (x se spremeni v y po glasovni/naglasni spremembi); $x < y$ (x nastane iz y po glasovni/naglasni spremembi); $x \succ y$ (x se spremeni v y po nalikovni spremembi); $x \preccurlyeq y$ (x nastane iz y po nalikovni spremembi); $x \Rightarrow y$ (x vpliva na y in povzroči na y nalikovno spremembo); $x \Leftarrow y$ (x je vplivan od y je zaradi y podržen nalikovni spremembi).

Viri in literatura

- BABIČ, Vanda: *Učbenik stare cerkvene slovanščine*. Ljubljana, 2003.
- Brižinski spomeniki / Monumenta Frisigensia. Znanstvenokritična izdaja. Ljubljana, ³2004 (¹1992, ²1993).
- FURLAN, Metka: K nastanku slovenskih narečnih oblik svojilnih zaimkov *mój, tvój, svoj* tip *mója ... Škrabčeva misel* II. Nova Gorica, 1996. 169–185.
- GRAFENAUER, Ivan: Stiški (ljublanski) rokopis. *Dom in svet* 29. Ljubljana, 1916. 239–243, 311–316.
- GRAFENAUER, Ivan: Celovski rokopis iz Rateč, podružnične beljaške prafare pri Mariji na Zilji. *Razprave SAZU* 3. Ljubljana, 1958. 7–63.
- LAMPRECHT, Arnošt, ŠLOSAR, Dušan, BAUER, Jaroslav: *Historická mluvnice češtiny*. Praha, 1986.
- LOGAR, Tine, POGORELEC, Breza, KORUZA, Jože: Starogorski rokopis iz konca 15. stoletja. *Jezik in slovstvo* 19. Ljubljana, 1973/74. 192–211.
- LOGAR, Tine: Izhodiščni splošnoslovenski fonološki sistem. *Fonološki opisi srpskohrvatskih/ hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Ur. Pavle Ivić idr. Sarajevo, 1981. 29–33.
- MIKHAILOV, Nikolai: *Früslowenische Sprachdenkmäler. Die handschriftliche Periode der slowenischen Sprache (XIV. Jh. bis 1550)*. Studies in Slavic and General Linguistics 26. Amsterdam, Atlanta, 1998.
- MIKHAILOV, Nikolai: *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine. Rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550)*. Trst, 2001.
- MÜLLER, Jakob: Teorije o temelju/temeljnih slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. *Slovenski knjižni jezik v 16. stoletju. Zbornik povzetkov*. Uredila Majda Merše. Ljubljana, 2008. 25.
- NAHTIGAL, Rajko: *Slovanski jeziki*. Ljubljana, ²1952 (¹1938).
- NEWKLOWSKY, Gerhard: *Trubarjev Katekizem 1550. Konkordanca, Indeks besed, pogostnostni spiski*. Ljubljana, 1984.
- RAMOVŠ, Fran: O slovenskem novoakutiranem $\acute{o} > \acute{o}$, \acute{o} , \grave{o} . *Južnoslovenski filolog* 2. Beograd, 1921. 227–239.
- RAMOVŠ, Fran: P. Stanislav Škrabec: Jezikoslovni spis, I. zvezek (1.–4. snopič). *Slavica* 2. Praha, 1923/24. 115–123.

- RAMOVŠ, Fran: *Historična gramatika slovenske jezika. VII. Dialekti*. Ljubljana, 1935.
- RAMOVŠ, Fran: *Kratka zgodovina slovenskega jezika*. Ljubljana, 1936.
- RAMOVŠ, Fran, KOS, Milko: *Brižinski spomeniki*. Ljubljana, 1937.
- RAMOVŠ, Fran: Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov. *Slavistična revija* 3. Ljubljana, 1950. 16–23.
- RAMOVŠ, Fran: Pronominalna fleksija. *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana, 1952. 80–101.
- RIGLER, Jakob: Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. *Slavistična revija* 14. Ljubljana, 1963. 25–78.
- RIGLER, Jakob: *O začetkih slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana, 1968.
- ŠEKLI, Matej: O narečni osnovi jezika Celovškega ali Rateškega rokopisa ter o izvoru oblike *seyde*. *Jezikoslovni zapiski* 14/1. Ljubljana, 2008. 29–40.
- ŠIVIC-DULAR, Alenka: Kontrakcija v slovanskih jezikih (V kontekstu poznopraslovanskega akcentskega pravila). *Slavistična revija* 46/1–2. Ljubljana, 1998. 5–43.
- TOPORIŠIČ, Jože: *Stiški rokopis*. Ljubljana, 1992.

**Declension of the pronouns *moj, tvoj, svoj* in written Slovenian
from the Freising Manuscripts to Trubar**
(A contribution to historical dialectology of Slovenian language)

Summary

*The Proto-Slavic pronouns *mojь 'my', *tvojь 'your' (sg.), and *svojь 'one's own' were characterized by a stem of the type *moj-, *tvoj-, and *svoj- and were declined according to the Proto-Slavic soft pronominal declension (PSl. NAsg m *moj-ь, Gsg m/n *moj-e-go, Gpl *moj-i-xь).*

*In the language of the Freising Manuscripts (972–1039), which represents the Alpine-Slavic (i.e., original Common Slovenian) stage, these pronouns have three different stems as a result of post-Proto-Slavic contraction (which did not occur in the NAsg m and in forms with the sequence *-oj-): 1) a stem of the type moj-, 2) a stem of the type m-, and 3) a stem of the type mĕ-. At the same time, analogical replacement of the m-type stem by the moj-type stem can be observed in the declensional paradigm.*

*The language of late medieval central Slovenian manuscripts (14th–15th centuries) – that is, in manuscripts with an Upper Carniolan or Lower Carniolan dialect base – reflects the consequences of the analogical mutual influence between the different stem types with the declensional paradigm as well as the influence of other declensional paradigms (non-accusative oblique plural cases of the hard pronominal declension), whereas there are no changes in the system of endings. The *m-type was entirely replaced by the *moj-type stem. The *mĕ- type stem was initially preserved, but later on it was also replaced by the *moj-type stem*

*(the language of the Stična Manuscript II, ca. 1440, reflects a more archaic Lower Carniolan-type stage with the prevailing *mĕ-type stem, whereas the language of the Klagenfurt/Celovec Manuscript, 1362–90, points to a more innovative, Upper Carniolan-type stage with the analogical *moj-type stem only). The *moj-type stem has been replaced by the *mĕ-type stem in non-accusative oblique case forms under the influence of the hard pronominal declension.*

*In comparison to the language of late medieval central Slovenian manuscripts, the language of Trubar's Catechism (1550) with its Lower Carniolan dialect base reflects several changes concerning stems and endings. In all case forms the *mōj-type stem – that is, the accentual variant of the Nsg m with early lengthening of PS1. *ò – has been generalized. In the plural non-accusative oblique case forms, the endings of the soft pronominal declension started to spread first, and later on also the endings of the hard pronominal declension, which spread into the Isg m/n form as well.*

Oddelek za slavistiko
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

Matej Šekli
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana
matej.sekli@guest.arnes.si